

Prezrte razsežnosti v dejavnosti Cirila in Metoda med alpskimi in panonskimi Slovani

VLADIMIR OSOLNIK

IZVLEČEK

Prispevek opisuje dejavnost svetih bratov, blagovestnikov Konstantina - Cirila in Metoda na ozemlju Karantanije in Panonije ter poudarja daljnosežni pomen vzhodnokršćanske filozofske misije za Evropo in nastanek, razvoj in uveljavitev prve ohranjene izvorne slovanske pisave - glagolice, bogate staroslovanske cerkvene književnosti - s pisnimi prevodi Svetega pisma in drugih knjig - in za vzpostavitev samostojne slovanske cerkve in slovanskega bogoslužja v starodavni Panonski diecezi, torej med predniki Hrvatov in Slovencev - s papeževim imenovanjem škofa Metoda za nadškofa 879 leta. Ortografski, jezikovni in literarni dosežki iz let 862-885, najtesneje povezani s poznejšo obliko in usodo pisne in tiskane oglate glagolice, so - kot ugotavlja jezikovna in literarna zgodovina - osnova za razvoj bogatih in samostojnih južnoslovanskih in sploh slovanskih književnosti, ki so neločljiv del evropskih literarnih in kulturnih /in drugih/ dosežkov.

Ključne besede: Slovani, Južni Slovani, Slovenci, Moravani, Zgodnji srednji vek, Alpski in Panonski svet, Zgodovina, Literarna zgodovina, Slovanska pisava, Slovanski jezik, Sveto pismo, Slovanska književnost, Slovanska cerkev, Slovanska kultura, Ciril, Metod, Kocelj

ABSTRACT

NEGLECTED DIMENSIONS OF THE WORK OF CYRIL AND METHODIUS AMONG THE ALPINE AND PANNONIAN SLAVS

The contribution presents the work of the brothers Sts. Cyril and Methodius, known as the 'Apostles of the Slavs', in the territory of Carinthia and Pannonia, placing stress on the far-reaching role of the Eastern Christian philosophical mission in Europe, its importance for the invention, development and establishment of the oldest preserved original Slavonic alphabet, called Glagolitic - with its rich Old Slavonic liturgical literature and translations of the Bible and other books - and for establishing the independent Slavonic church and Slavonic liturgy in the ancient Diocese of Pannonia, among the forefathers of the Croats and Slovenes, which took place in 879, when Methodius was created archbishop by the Pope. The orthographic, linguistic and literary achievements of the years 826-885, which are closely related to the later form and fate of the written and printed angular Glagolitic, are, as ascertained by historical linguistics and the history of literature, fundamental for the further development of the rich and independent Southern Slavic literatures and Slavic literatures in general, which are an integral part of the European literary, cultural and other achievements.

Key words: Slavs, South Slavs, Slovenes, Moravians, Early Middle Ages, Alpine

and Pannonian region, History, History of Literature, Slavonic Alphabet, Slavonic Language, the Bible, Slavonic Literature, Slavonic Church, Slavonic Culture, Cyril, Methodius, Chezil

V okviru teme SKUPNE VREDNOTE EVROPE IN SLOVENIJE, in zlasti pod-teme SPECIFIČNO NACIONALNO IN SKUPNO EVROPSKO V PRETEKLOSTI IN SEDANJOSTI V LITERATURI (in jeziku), v paleti razmišljanj o razmerju med so-odnosom nacionalnega, slovenskega, in grškega, romanskega, germanskega ali ugro-finskega v minuli skupni evropski preteklosti, ob pobudah za premislek o vlogi jezika in književnosti v sedanjosti, v odnosu do lastnih jezikov in književnosti, današnja misel ne more mimo dela in dosežkov slovanskih blagovestnikov Cirila in Metoda, ki sta spodbudila zgodnji vsestranski razcvet slovanskih jezikov in književnosti.

Ob dosežkih njenega kroga iz zgodnjega obdobja srednjega veka v jeziku in književnosti, ki kažejo razmerje tujerodnih in slovanskih duhovnih in posvetnih oblasti do volje ljudstva ter civilizacijskega razvoja družbe, se kaže tudi razmerje poznejših razlagalcev tedanjih dogodkov do dominantnih tendenc in dosežkov slovanske kulture, kot hkrati tudi to, kako so nekateri poznejši preučevalci prezrli možnost, da bi argumentirano razložili temeljne družbenopolitične, pa tudi kulturne določnice, ki so narekovale nastop, obseg, obliko, dosežke in nasilno zadušitev dejavnosti blagovestnikov med Slovani, predniki današnjih Slovencev; to obdobje je bilo vsekakor nenadomestljivo v večstopenjskem razvojnem loku danes samostojnega slovenskega jezika oz. književnosti v (prav tako večkrat spregledani) kontinuiteti oblikovanja nacionalne zavesti na temelju nacionalnega jezika, književnosti, kulture in politične zavesti, ki je - v navezavi na zanemarjeno starejše in mediteransko duhovno izročilo - narekovalo oblikovanje samostojnega slovanskega slovenskega naroda.

V več desetletjih pisanja o Cirilu in Metodu predvsem domači slovenski znanosti ni uspelo narediti koraka od prve, površne in tuje, celo neverodostojne, nepopolne oz. pristranske ugotovitve o lokalnih razsežnostih in omejenem oz. kratkem času trajanja dosežkov delovanja vzhodnokrščanske, tj. grške misije med krščanskimi (in tudi med še poganskimi) alpskimi, panonskimi in moravskimi Slovani in s tem do ugotovitev o dejanskem pomenu npr. tedanjega superiornega položaja v cerkvenih knjigah zapisane slovenskega jezika glede na sočasne položaje jezikov kasnejših evropskih narodov in kultur (npr. nemškega ali italijanskega) ali njenega specifičnega odnosa do ustnega komuniciranja in zgodnjekrščanske slovanske preteklosti in zgodovine, do starocerkvene slovenskega jezika in starejše slovanske pisane besede, itd.

Kot je splošno znano, so dosežki dejavnosti blagovestnikov in njenega kroga na celem slovanskem ozemlju, zlasti pa v našem domicilnem zahodnem alpskopanonskem prostoru - v Karantaniji in Panoniji ter na Moravskem (danes bi dejali na Češkem, Slovaškem, Slovenskem, Avstrijskem, Madžarskem, Hrvaškem, ali natančneje: na Južnem Tirolskem, Koroškem, Štajerskem, Kranjskem, Slovaškem, v Porabju, Prekmurju, v Hrvaškem Zagorju, Istri, Primorju, Slavoniji in v Bosni) - zapustili trajne sledove v jeziku in književnosti, kar je postalo odločilno za sedanje jezikovno stanje v sicer spremenjeni narodnostni in administrativni podobi tega ozemlja. V ta oddaljeni, a usodni čas (ki je bil po zgodovinskem dogajanju skupen južnoslovanskim in zahodnoslovanskim plemenom, predvsem slovaškemu in slovenskemu ter hrvaškemu, ekavsko-kajkavskemu in ikavsko-čakavskemu prebivalstvu) se - ob zakrivanju stvarnega stanja - projicirajo različni ekspanzionistični ideološki in drugi razmeroma trajni socialno-

politični, religiozni, jezikovni, a vedno gospodovalni imperialistični interesi.

O obravnavanem obdobju in delovanju svetih bratov Konstantina in Metoda med Slovani v času od 862. do 885. leta so pisali nekateri vplivni in pomembni slovenski in tuji avtorji, npr. Janez Vajkard Valvasor, Anton Tomaž Linhart, Baltasar Hacquet, J. Kopitar, F. Miklošič, Matija Majar, F. Kos, F. Tomšič, M. Murko, B. Grafenauer, France Grivec, R. Bratož, Janko Jurančič, J. Pogačnik, J. Koruza, F. Bernik, Igor Grdina ter S. Hafner, A. L. Kuhar, J. Vodopivec, H. Shelesnik, I. Žužek, ki so dopolnjevali ali nadaljevali obravnave številnih izvornih del, od Nestorjeve *Povesti vremenih let*, Dukljanovega *Letopisa*, Metodovih in Klimentovih *Panonskih legend*, Atonitovih žitij svetega Kirila in Mefodija in drugih tedanjih cerkvenih, obrednih ali pravnih spisov; med njimi so bili na Hrvaškem Franjo Rački, Vatroslav Jagić, Ferdo Šišić, Petar Skok, Slavko Ježić, Josip Hamm, Branko Fučić, Edvard Hercigonja, Radomir Katičić, Stjepan Damjanović, Anica Nazor, Josip Bratulić, Vladimir Štefanić, ali na Srbskem pisci starih žitij, Črnorizac Hrabar, Konstantin Filozof (Kostenečki), nato V. S. Karadžić, Stojan Novaković, D. S. Radojičić, Stanoje Stanojević, Ljubomir Stojanović, Pavle Popović, Vladimir Mošin, R. Ljubinković, Djordje Trifunović, Dragoljub Pavlović, Radmila Marinković idr.; med tujimi avtorji naj omenim le J. Dobrovskega, A. Vostokova, J. Grimma, I. I. Sreznjevskega, J. P. Šafarika, B. Vondraka, B. Coneva, M. Weingarta, E. Siewersa, N. van Wijka, N. Trubetzkoya, T. Splawinskega, A. Isačenka, S. Mladenova, Nikito I. Tolstoja, O. Kronsteinerja, M. Eggersa ...

Iz navedenih študij in zapisov ter iz ohranjenih prepisov razmeroma številnih starih rokopisov - največ (po naslovih in obsegu) se jih je ohranilo na Ruskem in na Sveti gori - so razvidne naslednje okoliščine in dejanja:

1. Krščanski vladar velike slovanske države, Rastislav, se je po letu 850 obrnil na zahodnega in vzhodnega vrhovnega fevdalnega vladarja, da bi pridobil od prvega ali drugega kompetentnega in samostojnega, slovanskega verskega dostojanstvenika oz. voditelja za svoje mnogoljudno prebivalstvo na prostoru umikajočega se avarskega gospostva;

2. Zahodni vladar mu ni odgovoril; grški vasileus (duhovni in posvetni vladar vzhodnega cesarstva) pa je naložil bratoma Konstantinu in Metodu Solunskemu, da naj se pripravita za to versko in politično poslanstvo;

3. S svojimi izobraženimi sodelavci sta določila ortografijo - slovansko pisavo - in za cerkvene potrebe prevedla obredne grške krščanske knjige v naddialektalni slovanski jezik ter z njimi pripotovala na Moravsko 862. leta;

4. Med tamkajšnjimi svobodnimi slovanskimi prebivalci, kristjani, sta razvila široko dejavnost v t. i. starocerkveni slovanščini in z zgledom ter blago besedo dosegla opazen uspeh;

5. Po določitih krščanske cerkvene hierarhije sta se 869. leta poklonila papežu v Rimu in od njega prejela blagoslov: povzdignjena sta bila v škofa, Metod pa takoj nato v nadškofa s sedežem v starodavni Panonski diecezi, ki je obsegala obsežno slovansko ozemlje (približno od današnje Poljske na severu do Grčije na jugu);

6. Konstantin je v Rimu umrl nagle smrti, Metod pa je v vzhodni Panoniji, v kneževini kneza Koclja, nadaljeval svoje pastirsko delo v slovanskem jeziku, posvetil razmeroma veliko število slovanskih učencev v duhovni stan ter vodil pospešeno prevajanje cerkvenih knjig, ki so prva ohranjena in znana dela slovanskih književnosti;

7. Fevdalni gospodje germanskega rodu, škofje v Regensburgu, Passauu in Solnogradu, ki so delu grškega misijona nasprotovali od začetkov, so nastopili proti Metodu in Slovanom s silo: Metoda so uklenili in okrutno mučili (873/874). Po prizadevanju papeža osebno so ga le izpustili: umakniti pa se je moral proti jugovzhodu

in opustiti del nalog iz naslova panonskega nadškofa. Južno od Blatnega jezera, v Blatnogradu, verjetno prav na meji današnjega slovenskega ozemlja, je aktivno versko-pastirsko deloval do svoje smrti 885. leta;

8. Po njegovi smrti so imenovani germanski fevdalni gospodje oz. škofje z nasiljem osvojili cerkveno in posvetno oblast nad ozemljem v Metodovi slovanski (moravski) diecezi, okrutno pobili ali pregnali njegove privržence, predvsem v duhovnike posvečene Metodove učence, ter na zahodnem slovanskem ozemlju nasilno uvedli latinsko cerkveno bogoslužje in fevdalni družbeni red.

V teku časa in iz različnih interesnih pobud ali ciljev se je v večstoletnem pisanju in interpretiranju naštetih zgodovinskih dogodkov prezrlo ali pozabilo več dejstev, pomembnih za slovensko in evropsko zgodovino, in sicer:

1. Zahodni verski vladar in fevdalni gospod papež Nikolaj I. slovanskemu odposlanstvu ni odgovoril, ker je tedaj znano slovansko ozemlje in tudi prebivalstvo že podaril v fevd svojemu zapriseženemu vazalu Ludoviku Nemškemu; po veljavnem rimskemu reku *Cuius religio, eius regio* je tako germanskemu vazalnemu gospostvu pripadlo obsežno, dotlej takorekoč neznano slovansko ozemlje;

2. Slovani so že bili kristjani in jih ni bilo potrebno nasilno pokristjanjevati z Zahoda: pokrstili so jih z blago besedo za časov bizantinskih cesarjev Herakliosa in Baziliosia v VI. in VII. stoletju, na temelju govornjenih besednih obrazcev, z vzornim lastnim krščanskim vedenjem misionarji z Vzhoda oz. iz južnega Mediterana;

3. Slovanska Rastislavova država je imela izdelan lasten način organiziranosti oblasti, religije in prava, kateremu se ni hotela odreči predvsem zaradi načrtnega vsiljevanja podložniškega fevdalnega vazalnega odnosa do tujih gospodarjev;

4. Slovani so imeli svojo ustno slovstveno tradicijo in svojo pisavo že pred Konstantinovim črkopisom oz. glagolico; to novo pisavo so tujci imenovali *slovanska pisava*; kasnejši dogodki so jo načrtno potiskali na obrobje in temu primerno degradirali tudi njeno ime v ožji današnji pomen;

5. S slovansko pisavo, slovanskimi prevodi obrednih knjig in tudi Svetega pisma, naddialektalnim slovanskim (kasneje t. i. starocerkvenoslovanskim) jezikom in književnostjo ter s slovanskim bogoslužjem v lastni nadškofiji so se Slovani pridružili tedanji grški in latinski pisavi, grški in latinski cerkvi, grški in latinski kulturi v Evropi kot njihovi potencialni partnerji in tekmeči;

6. Slovanska pisava, jezik in cerkvena organizacija v Panoniji so v tedanji Evropi prvi znani primer lastne organiziranosti neke plemenske oz. narodne skupine mimo multietnične grške in latinske; ker je bila s tem ogrožena dominacija obeh starejših ustanov na verskem in drugih področjih, je bila nastajajoča slovanska evropska krščanska kultura podvržena načrtnemu nasilnemu uničenju;

7. Vse danes uveljavljene slovanske pisave, vsi nacionalni slovanski jeziki in vse slovanske književnosti temeljijo na dosežkih in dediščini slovanskih blagovestnikov in njihovih številnih, čeprav neznanih sodelavcev. Prve besede slovenske književnosti, ki bi se v nemirni in krvavi zgodovini našega ozemlja lahko ohranile, so bile napisane v glagolici in so se svečano glasile Iskoni bje slovo.

IZBOR IZ CITIRANE OZ. UPORABLJENE LITERATURE

- A P. Šafarik, *Pamatky hlholskeho pisemnictvi*. V Praze 1853
 Franz Miklosich, *Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen*, Dunaj 1874
 Janez Majciger, Maks Pleteršnik, Božidar Raić: *Slovanstvo*, Ljubljana 1870 (1874)
 Karol Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, I-IV, I. zv., 1894
 Jovan Grčić, *Istorija srpske književnosti*, Novi Sad 1901

- Jakob Sket, *Slovenska slovstvena čitanka*, Na Dunaju 1906
- Djordje Anđelić, *Jugoslavenska književnost*, Beograd 1933
- Vatroslav Jagić/ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb 1913
- France Grivec, *Slovenska apostola sv. Ciril in Metod*, Ljubljana 1927
- Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas*, Zagreb 1944
- Panonske legende, v: Iz naše književnosti feudalnog doba*, Sarajevo 1959
- Petr A. Lavrov, *Materiali po istorii voznekoženija drevnejšej slavjanskoj pismenosti*, Moskva 1930, reprint 1966
- Hrvatska književnost srednjega veka*, Pet stoljeća hrvatske književnosti I, Zagreb 1969
- Jože Pogačnik, *Kopitarjeva zamisel o kulturnozgodovinskem razvoju pri Južnih Slovanih*, Novi Sad 1973
- Jerko Fučak, *Šest stoljeća hrvatskoga lektionara*, Zagreb 1975
- Jože Pogačnik, *Kodifikacija slovenskega knjižnega jezika in nastanek nacionalne književnosti*, Novi Sad, *Zbornik za slavistiku*, br. 11/1976
- Pavel Merku, *Slovenska plemiška pisma (1685-1700)*, Trst 1980
- Anton Tomaž Linhart, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*, Ljubljana 1981 (1788)
- Žitja Kirila i Mefodija*, Moskva/Sofija 1986
- Jože Pogačnik, *Starejše slovensko slovstvo*, Ljubljana 1990
- Jože Koruza, *Razumevanje in vrednotenje delovanja solunskih bratov v slovenski literarni zgodovini*, 1985 (v: *Slovstvene študije*, 1991)
- Radoslav Katičić, *Na ishodištu*, Zagreb 1994
- Nikita I. Tolstoj, *Jezik slovenske kulture*, Niš 1995
- Kirilo-Methodievska enciklopedija*, I-III, Sofija 1995
- Igor Grdina, *Starejša slovenska nabožna književnost*, Ljubljana 1995 *Glagolita Clozianus*, Ljubljana 1996
- Baltasar Hacquet/Rasto Švajgar, *Veneti-Iliri-Slovani*, Nova Gorica 1996 (Leipzig 1801)
- Martin Eggers, *Das Erzbistum des Method*, Munchen 1996
- Svetozar Nikolić, *Staroslovenski jezik*, I/II, Beograd 1997
- Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb 1997
- Mateo Žagar, *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*, Zagreb 1997